

1. Žodis *imislė* (LKŽ IV 68: *imislė?* (orig. *imiesle*) sf. *proga, okazija*) paimtas iš rašytojo didakto Petro Gomalevskio apysakos „Aplankymas seniuko“ (1853). Čia jis pavartotas du kartus – vns. galininko ir dgs. kilmininko formomis: *o wie-nok rejk cze pasymyslity, nes cze turem gera imiesle ant pagelbieima artyma; ... žmones jeszka tokiu imieslu, idant par dawyma pagalbas artymuj, galiatum padauginty gerus darbus sawa...* (p. 40). Apysakos autorius šį žodį išnašoje lenkiškai yra paaiškinęs: *okazyja*, t.y. *proga, dingstis, pragumas*.

P. Gomalevskio žodis *imiesle* – aiškus latvizmas, plg. lat. *iēmēsls* „priekaištas; pretekstas“; K. Miūlenbachas savo žodyne (ME II 44) iš rašytinio šaltinio „Lat-golas Wōrds“ dar nurodo formą *imesle* „priežastis“. P. Gomalevskis šį žodį pavartojo ne atsitiktinai. Kunigaudamas ilgokai Latgaloje, Ilūkštėje, jis, be abejonės, nuolat susidūrė su latvių kalba, o galimas daiktas, buvo jos ir pramokęs. Žodžio pavidalas jo apysakoje gali atitikti tarmišką tarimą, nes nemaža dalis to krašto latvių šnektų vietoj *ie* taria ilgą *ī* ir vietoj siauro *ē* – dvibalsį *ie* (Rudzīte, 1964, p. 273, 281 tt.). Atstatę pagarsiu i latvių bendrinę kalbą, turime *iemēslē* „priekaištas; pretekstas“. Žodis *iemēsls* su ilgu šakniniu *ē* taip pat latvių kalboje paliudytas: *iēmēsls*² iš Nīgrandos (žr. ME II 45).

Kadangi ilgąjį *ī* P. Gomalevskis žymėjo raide *i* (plg. jo *idant* ~ *ydant*), i mūsų kalbą šį žodį reikėtų atstatyti *ymieslė*, t.y. jo tarminiu pavidalu (bet vargu ar latvių bendrinės kalbos pavidalu: *iemēslė*).

2. LKŽ IV 282 duodamas žodis *ižaistis* (: *ižaistis, -ies* sf (?) S. Dauk. *priežastis*), kaip rodo LKŽ kartoteka, yra paimtas iš JAV išleistos S. Daukanto „Lietuvos istorijos“ sakinio: *Vienok visoje toje Lenkų ukės namkarėje Lietuvių giminės namie lindojo; negali žinoti ižaisties to jų ramumo, turėjo būti ar didei nuvargę dabar, minavotose Gduų karėse, ar patys nekibinami nenorėjo be lycziaus karės pradėti* (Lietuvos istorija, 1893, p. 134).

Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštyne esančiame „Istorijos žemaitiškos“ rankraštyje (originale) cituotas sakinytis taip skamba: *Wienog wisso tō numkarie Lankū ukės, Lėtuwiiu gimines numei lindoię negal žinote ižasteis* (viršuj šio žodžio paaiškinta: *liczaaus – B. V.) tō iu rumuma, turieię bute ar dide nuvargę dabar minavotose Gdu kariesę, ar patis nekibynamis nenorieję be licziaus karės pradiete* (Istoryje Žemaytyszka, lp. 60). Kaip matome, priežasties reikšmę pavartotas žodis *ižastis* nuo LKŽ esančio skiriasi užrašymu. Taip šis žodis rašomas ne tik „Istorijoje žemaitiškoje“, bet ir S. Daukanto J. Kampės apysakos vertimo rankraštyje, plg. *Is turieję ižasti wiltėis, iog krasztas amerikōs netoley turieję bute* (Rubinatio Peluzės Giwenimas, p. 180).

Kadangi žodis *ižastis* du kartus ir ne tame pačiame kūrinyje užrašytas vienodai, tai abejoti dėl jo egzistavimo ir grafinio vaizdo, atrodo, nereikėtų. Kas kita su LKŽ pateiktu jo variantu *ižaistis*, kuris iki šiol užfiksuotas tik minėtoje S. Daukanto publikacijoje. Tebėra neaišku, koku „Istorijos žemaitiškos“ rankraščiu remtasi leidžiant šį veikalą, bet vargu ar tai buvo, kaip bandyta spėti, neseniai Leningrade surastas jo nuorašas (Žilevičius, 1983), kur cituotame sakinyje vietoj šio žodžio

yra *lyčius* ([Istorija žemaitiška], p. 116). Publikacijai panaudotame rankraštyje neabejotinai turėjo būti žodis *ižastis*. [*žaistim* greičiausiai jį sąmoningai ar nesąmoningai padarė rengėjai, jei tai nėra tiesiog korektūros klaida.

Tad į LKŽ įtrauktą žodį *ižaistis* turėtų žiūrėti rezervuotai. Remtis vis dėlto reikėtų ne išleistais vienaip ar kitaip pagedaguotais S. Daukanto raštais, o patikimesniu autentišku (ir dar ne vienu) šaltiniu, teikiančiu pirmenybę formai su *a* – *ižastis*.

Žodis *ižastis*, kaip ir *priežastis*, kilme tikriausiai susiję su veiksmažodžiais *žasti*, *žósti* (Lyberis, 1984, p. 74 tt.). Dėl darybos plg. žodžius *ižadas* „pasižadėjimas, ižodis“ ir *priežadas* „1. prižadėjimas, pažadas; 2. apžadas, ižadas...“.

Birutė Vanagienė

LITERATŪRA

- Istorijs Žemaityszka [rankraštis] // LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto biblioteka. F. 1(SD)2.
- [Istorija žemaitiška] [rankraštis] // LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraštynas. F. 29–1056.
- Lyberis A. Žadas, žodis ir jų giminaičiai // Kalbos kultūra. 1984. Nr. 48.
- Lietuvos istorija nuo seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. parašyta 1850 m. Simano Daukanto. Plymouth, 1893. T. 1.
- Mülenbacha K. Latviešu valodas vārdnīca. Rīgā, 1925–1927, II sējums.
- Rubinatio Pelužes Giwenīmas īszgōldītas īsz Teutonū kalbos ī Žāmajtiū [rankraštis] // LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto biblioteka. F. 1(SD)24.
- Rudzīte M. Latviešu dialektologija. Rīgā, 1964.
- Žilevičius L. „Istorijs žemaitīškos“ rankraščio keliai // Literatūra ir menas. 1983. Lapk. 19.

Dar vienas kitas žodis dėl *Ardea cinerea* pavadinimų

Nykstančio dabar balų paukščio garnio */Ardea cinerea/* tarminis pavadinimas naujai išėjusiuose kalbos mokslo veikaluose pateiktas šitaip: liet. *gėnzė*, *genžė* „gėžė, gešė, toks balų paukštis“ (Vanagas, 1981, p. 112), *gėšė*, *gėnšė* (sen. *gemšė?*); *gėžė*, *genžė* (Urbutis, 1981, p. 20).

Kas tai per variantai? Kokiose kalbos sistemose funkcionuoja šie faktai ir kokia jų turėtų būti bendrinės kalbos norma? Iš dabar pateikiamų citatų matyti, kad autoriai juos visus bene laiko tolygiais, kaip ir pramaišiu įvairiose vietose vartojamais.

Kaip rodo *gėnzės* žodžio straipsnis LKŽ III 239, jis vartotas dūnininkų K. Jauniaus (Kvėdarna), A. Juškos (Kaļtīnėnai), K. Maciaus raštuose. Formą *g'ė.n'dž'ė* 1958–1976 m. girdėta sakant pačius seniausius Pāvandenės, Pajūrio, Kvėdarnos, Tryškių, Rietavo šnektų atstovus, *g'ė.n'dž'i* – nugirsta Kuršėnuose, Šaukėnuose (Vārputėnų k.), Kūrtuvėnuose (Ūžkalnių k.). Tai yra šnektos, įeinančios į vad. nosinių balsių išlaikymo zoną ir greta žodžių *rōn'ž'i't'ėis* | *rōn'ž'i't'is* | *rūn'dž'i't'is* ~ *rāžyties*, *b'r'ė.n'c't'ė* | *b'r'ė.n'c't'i* ~ *brėsti*, *r'ė.n'č't'ėis* | *r'ė.n'č't'is* ~ *rėzties*, *gr'ė.n'č't'ė* | *gr'eñ.čti* ~ *grėžti* turinčios *g'ė.n'dž'ė* | *g'ė.n'dž'i* kaip savaime suprantamą dalyką. (Jaunimas dabar to žodžio nebežino, nebent pasako palyginimą